

SMINTHEION'DAN ABRAXAS TASVİRLİ BİR AMULET VE İKONOĞRAFİSİ

Davut KAPLAN*

Anahtar Kelimeler: Amulet • Anguipede • Abraxas • Büyü • Smintheion

Özet: Smintheion'daki heykeller, sikkeler, seramikler gibi çeşitli büyük ve küçük buluntu gurupları içerisinde pek rastlanmayan amulet örneği, inanç sistemi içerisinde özel bir yeri olduğunu göstermektedir. Malzemesi ve sembol figürü ile bulunduğu dönem içerisinde farklı amaç ve işlev ile kutsal alandaki değişimi sergilemektedir. Ön yüzde yer alan figür kutsal alanda pek rastlanmayan bir inanın da yansımını ifade eder. 2010 yılı Smintheion kazılarında ele geçen amulet, beyaz damarlı siyah jasperden oyulmuştur. Eser 2,2 cm uzunluk, 1,7 cm genişlik ve 0,4 cm kalınlığındadır. Arka sol alt köşede meydana gelen kırık dışında iyi korunmuştur. Ön yüzde yer alan serbest figür Abraxas'ı tasvir etmektedir. İkonografisindeki benzerlikler ve yazıt karakteri dikkate alındığında MS 3. yy'a tarihlendirilebilir.

A MAGICAL GEM/AMULET AS AN ABRAXAS FROM SMINTHEION AND IT'S ICONOGRAPHY

Keywords: Gem • Anguipede • Abraxas • Magic • Smintheion

Abstract: Amulet, unusual amulet example in variety of large groups such as sculptures, coins, pottery and small finds, show its special place in the belief system in Smintheion. It exhibits changes at sanctuary for material and symbol figure with a different purpose and function during the period. The front face of the figure shows the reflection of the belief was not common in the sanctuary. Among the artifacts from excavations in 2010, oval-shaped amulet, carved in white veined black jasper. Its length 2.2 cm, wide 1.7 cm and thickness is 0.4 cm. Amulet preserved well except for a broken rear occurring in the lower left corner. The figure depicts Abraxas at the front face. It dated to the third century BC given the similarities in character and iconography.

* Yrd. Doç. Dr. Davut Kaplan, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-55139, Kurupelit / SAMSUN, e-posta: davutkaplan@gmail.com

Buluntu Konteksti ile Amulet

Amulet, antik Troas bölgesinin en önemli kutsal alanlarından biri olan Smintheion'da (Harita 1) Apollon Smintheus Tapınağı ile Kutsal Kaynak arasındaki bölgede 2010 yılında yapılan çalışmalarda Roma Dönemi'ne ait evlerin kazısında ortaya çıkarılmıştır¹ (Plan 1). Evler kısmen kazılabilmiş ve çevrede yer alan yol ve fabrika gibi modern-işlek yapılar nedeniyle tümü açığa çıkarılamamıştır. Ancak dar bir sokak ile ayrılan iki ayrı eve ait küçük mekân, bu mekânlara ait çok az korunmuş fresk parçaları, tabanda renkli mozaik döşeme ile nitelikli ve özel binalar olduklarını göstermektedir. Yapıların duvar teknikleri ve ele geçen seramik bulgular bu mekânların bazı mimari değişikliklerle yeniden kullanıldıklarını göstermektedir². Mekânın geç dönemde kullanıldığını gösteren moloz taş ve çamur harçlı duvarla inşa edilmiş bir başka mekâna dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır (Plan 2). Bu alanda yapılan değişiklik nedeniyle daha önceki harçlı duvarlara sahip evreye ait günlük kullanım malzemeleri, demir ve bronz malzeme ile seramiklerin mekân dışına atıldığı bir çöplük ortaya çıkarılmıştır (Res. 5). Bu çöplük içe-

risinde demir çiviler, bronz parçaları, kemik aletler, bronz kaşık parçaları, gözyaşı şişelerine ait cam parçalar, 26 adet sikkeden oluşan küçük defne, terrakotta kandiller, içerisinde plastik vazoların da yer aldığı çok sayıda seramik parçası ele geçmiştir. Sikke buluntularının büyük çoğunluğu Caracalla ve Valerianus tasvirli Aleksandreia Troas sikkeleridir. Özellikle ele geçen malzemeler arasında sağlık ve vücut bakımı ile ilgili (tıp) aletleri ve buluntular, bu mekânın tıp ile ilgilenen bir kişiye ait olması gerektiğini düşündürmektedir. Amulet³ (Çiz. 1, Res. 1-2) ise bu (çöplük) kontekstinde (Res. 5) bulunmuştur.

Smintheion'da ilk kez bir amulet ortaya çıkması nedeniyle malzemesi ve kullanım şekli açısından önemi nedir? Üzerindeki figür⁴, bu figürün ortaya çıkışıyla birlikte özellikle Grek ve Roma dünyasına yabancı olarak doğu batı arasındaki inanç sistemlerinin kaynaşması mı, yoksa kişisel bir dinin sembolü müdür? Apollon Smintheus'a adanmış bir kutsal alanda farklı inanç sistemleri de etkin miydi? Smintheion örneği ışığı altında, bilinen pagan inanış sistemi ve ritüelleri ile halk ne kadar ilişkiliydi? gibi farklı sorular yönelterek amuleti malzeme, yazı ve

¹ Özgünel – Kaplan 2011, 156-158, Res.6; Bu makaleye konu olan amuleti yayınlamama izin veren Gülpınar Kazıları Başkanı değerli hocam Prof. Dr. Coşkun Özgünel'e teşekkür ederim.

² Bu mimari değişiklik sırasında Hellenistik Dönem tabakası üzerinde yer alan Roma Dönemi konutlarının büyük oranda Geç Antik Dönem'de tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Bu tahribatın bir diğer nedeni ise yanı başındaki su kanallarının sürekli onarımıdır. Aynı mekânların tahrip olmuş tabanı altındaki dolgu ise bronz bir Artemis figürü ele geçmiştir, bkz. Özgünel 2013.

³ Blumler 1887; Rodkinson 1893, 77-79; Tavenner 1916, 76-77; Amulet kelimesi Grekçe "bir şeyi bağ-

lamak, bir şeyi bir şey üzerine bağlamak" anlamındaki *περιάπτειν* kelimesinden türetilmiş *περιάμμιον* veya *περιάπτρον* yani amulet demektir, Liddell – Scott 1980, 546; Amuletler (Grekçe *phylakterion*; Lat. *amuletum*) vücuda tutturulan, asılan veya iştirilen farklı amaçlarla koruyucu olduğuna inanılan küçük boyutlu nesnelere, Kruger 2004, 26-39; Kotansky 2006, 60-71.

⁴ Amuletler ve özellikle amuletler üzerindeki Abraxas'ı konu edinen çok sayıda kitap ve makale yayınlanmıştır. Bu çalışmalardan en erkeni yaklaşık iki asır önce J. J. Bellerman tarafından gerçekleştirilmiştir, Bellerman 1820; Daha sonra A. Dieterich tarafından ele alınmıştır, Dieterich 1891.

ikonografi açısından ele almayı gerekli kılmıştır.

Malzeme ve Korunma Durumu

Amulet, beyaz damarlı siyah jasperden oyulmuştur. Oval şekilli olan amuletin uzunluğu 2.2 cm, genişliği 1.7 cm ve kalınlığı 0.4 cm'dir. Arka sol alt köşede meydana gelen kırık dışında iyi korunmuştur (Çiz. 1, Res. 1-2). Etrafındaki yazıyla birlikte ön yüzdeki figür ve arka yüz yazıları negatif olarak keski ile sert köşeli oyulmuştur. Çerçeve veya taşıyıcı her hangi bir parça ele geçmemiştir.

Jasper gibi yarı değerli taşların büyüye yaşanılan zaman kadar eskidir. Bu tür değerli taşlar muhtemelen ilk önce amulet olarak kullanılmışlardır. Bu nedenle amuletlerde büyüsel ve dinsel ifadeler ile figürler bir arada kullanılmışlardır.

Amulet gibi taşınan nesnelere, kötü ruh ve olumsuzlukları kişiden uzaklaştırmak veya insan bedeninden uzak tutmak için genelde faydasına inanılmış yarı değerli taşlardan⁵ yapılmışlardır. Zamanla bu taşlara, tanrılara birer saygı, tapınma ve kutsama anlamı da yüklenmiştir. Bu bağlamda taşların kullanımı din, ritüel ve büyü ile yakından bağlantılıdır denebilir⁶. Ancak amuletlerin iyileştirici (*therapeutik*) ve koruyucu (*apotropaik*) olmak üzere iki ana işlevi vardır⁷. Bir taşın bu iki ana işleve sahip olması için bu taşta değerler ve anlamlar yüklenir. Bu koruyucu ve iyileş-

tirici anlam ve enerji yüklemesi için bireysel (bir taşı basitçe sağ elde tutularak) ve tanrısal güce (yazı ve tanrısal tasvir ile) ihtiyaç vardır. Ancak antik döneme ait amuletlerde bireysellikten çok tanrısal güçlerin hâkim olduğu görülmektedir. Ayrıca Smintheion amuletinde olduğu gibi tanrılara ait tasvir ve ikonografilere yer verilmiş ve doğrudan taşta koruyucu güç (enerji) yüklenmiştir.

Antik Çağ'da amuletlerin dışında yaygın bir biçimde papirüslerin de büyücüler tarafından kullanıldıkları ve büyücülerin güncel kozmolojik, filozofik ve teolojik teorileri bildikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle büyücüler pratik amaçları için kozmik güçleri de kontrol etmek istemişlerdir. Böylece kendi özel fikirlerini kaybetmeden, yine kendi düşünceleri ile bağlantılı din ve büyüye bir araya getirmeyi amaçlamışlardır. Özellikle bu amaç için kullanılan yarı değerli taşlar, farklı sosyal sınıflara ait insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamada öne çıkarlar. Bu değerli taşların yanı sıra düşük kaliteli malzemedeki yapılmış büyüsel amuletlerin çekicilikleri de fazladır ve hatta fakirler üzerinde bile etkili olduklarını kanıtlamaktadır. Sıradan insanlar olasılıkla amuletler üzerinde kullanılmış isimleri ve karmaşık sembollerini, güçlüye karşı ve kendi günlük sorunlarıyla yüzleştiklerinde kullanıyorlardı. Bir amulet, taşıyan

⁵ Sfameni 2010, 435.

⁶ İnsanlar bu tür taşlar ile Prehistorik dönemlerden günümüz teknoloji çağına kadar taşlarda güzellik, güç ve gizem bulunduğu inancıyla inanmışlardır. Öyle ki kristaller, taşlar ve metaller insan yaşamının ve ruhunun bir parçası olarak kabul edilmiştir. Örneğin

ametist barış için, kuvars güç için kullanılmıştır. Bitkilerin enerji barındırdığı gibi taşlar ve metaller de enerji barındırır ve insanların yaşamını değiştirebilirlerdi.

⁷ Kotansky 2006, 61.

kişiyi beladan uzak tutarken aynı zamanda iyi şans da getirirdi⁸. En yaygın sözcükler “*ber türlü kötülükten koru*” gibi yaygın duaya ek olarak, bazıları özel amaçla yazılmışken bazıları yine Smintbeion örneğinde olduğu gibi gizemli ve büyü formüller veya metinler de içerirler. Ayrıca amuletler, koruyucu işaretler olarak önemlidirler ve birinin üzerindeki lanet veya bedduayı kaldırmak için kullanılırlardı⁹.

Sihir/büyü (*magus, magia, magicus*), antik dönemde dinin bütünleyici bir parçasıydı¹⁰ ve Geç Antik Dönem’de farklı dinler arasındaki bulanıklığı ortadan kaldıran bir maya olmuştur. Büyü, doğüstü güçleri kontrol etmenin çabalarını da ifade eder¹¹. Dinden ve bilimden biraz farklıdır. Özellikle dinden farklı oluşu, dini davranışlara ters düşen bir unsur içermesinden dolayıdır¹². Büyünün dinden çok bilime benzeyen tarafları vardır¹³. Büyü ve bilim ise genel anlamda bazı uygulamalarda aynı koşullar altında aynı sonuçları doğuracak aynı formül ve hareketlere sahiptir¹⁴. Bu teorik uygulamalar pratikte bir arada barınmazlar. Din ve büyü arasındaki sınırlar antik çağda keskin bir şekilde ayrılmamıştır. Yaşlı Pli-

nius¹⁵, büyüünün üç sanat dalında birleştiğini söylemektedir: *tıp, din ve yıldız falcılığı*. Apuleius’a göre ise din, büyü gücün ana kaynağıdır¹⁶.

Grek ve Roma kültüründe genellikle “büyü”nün kabul edilen tanımı yoktur ve farklı bağlamlarda değişmektedir. “Din nedir”, “büyü nedir” soruları konusunda antik metinlerdeki belirsizlikten dolayı, büyüye ihtiyaç duyan kişinin sosyal durumunu da göz önüne almak gerekir. Büyüsel tören iki etkinlik içerir: *doğüstü güce yalvarma* ve *törenselleştirme*¹⁷.

Geç Antik Dönem’de büyü ise, birbirlerinden ayrılması kolaylıkla mümkün olan çok sayıda dini geleneğin (Grek-Roma, Mısır, Musevi, Hıristiyan ve Ruhani) unsurlarının bir araya gelmesinden meydana gelen bir nitelemedir. Roma Dönemi’nde din serbest ve açıktır, büyü veya sihir gizli ve illegaldir. Ancak Yaşlı Plinius¹⁸ ve Apuleius¹⁹ büyü hakkında az da olsa bilgi vermişlerdir. Antik çağ uygulamaları ve amuletler üzerine çok sayıda modern çalışma yapılmıştır. Maaskant ve Kleibrink²⁰ çalışmalarında değerli taşlar üzerinde silen başlı, koç başlı ve at başlı, horoz bacaklı gibi çok sayıda tipi içeren ve karışımdan meydana

⁸ Bonner 1946, 25-54; Bonner 1950; Kotansky 1994, Part I; Bitki ve hayvan konulu amuletler açık bir şekilde günümüze ulaşmamışlardır, fakat papirüs üzerine yazılan tılsım ve muskalar kişi üzerinde taşınarak korunmuşlardır. Çoğunluğu taş veya metalden amuletler üzerine tannlar, kutsal semboller işlenmiş, büyüsel kelimeler veya harfler kazınmış ve yazılmıştır.

⁹ Ferguson 2003, 233.

¹⁰ Tavenner 1916, 8-17; Büyünün bir bilim ve sosyal olgu olarak incelenmesi konusunda bkz. Luck 2006, 37-45.

¹¹ Ferguson 2003, 227.

¹² “Yapılacak”, “Olacak”, “Meydana gelecek” gibi ifadeler dine ters kabul edilir.

¹³ Luck 2006, 38.

¹⁴ Malinowski 1954, 85-90.

¹⁵ Plinius, NH. 30.1-2; Tavenner 1916, 6.

¹⁶ Apuleius, Apologia III.26.

¹⁷ Ferguson 2003, 231.

¹⁸ Astroloji, din ve tıp elementlerinin birleşiminden oluşan çok güçlü bir sanat olduğundan bahsetmektedir, Plinius, NH, 30, 1-2; Tavenner 1916, 5-6.

¹⁹ Apuleius’a göre ise büyüsel gücün en önemli kaynağı dini unsurdur, Apuleius, Apologia III.26; Tavenner 1916, 5-6.

²⁰ Maaskant-Kleibrink 1978, 346.

gelen korkunç tasvirlerden bahsetmektedirler. Bu fantastik tasvirler Romalılar tarafından yüzük taşı ve amulet olarak kullanılmışlardır. Kullanış amaçları, nazardan korunmada etkilerinin olduğu²¹ veya zenginlik ve bereketi güvenlik altına almaktır. Örnekler üzerine kazınmış yazılar ise kişi adları veya huzur, barış ve iyi şans getirme içeriklidir.

Büyücü, görevini yaparken, özel bir sonuca ulaşmak için farklı dini geleneklerin unsurlarını (aşk, bereket, sağlık, ün, gelecek bilgisi, kişiler üzerine kontrol gibi) bir araya getirir²². Bunu yaparken daha fazla güç elde etmek için sürekli büyüler ve etkin tanrıların isim ve tasvirlerini kullanır²³. Acaba Abraxas hangi gücü ortaya koyan bu ikonografinin birleşimidir?

Kısaca değerli taşlar, Antik Mısır, Grek, Roma ve Erken Hıristiyanlık gibi kültür ve ana inanç sistemlerinde dini önem ve anlam içeren bir malzemedir. İşlendiği dönem içerisindeki insanların dinsel simgesi ve günlük yaşamlarına bir uygulama olarak paralellik göstermektedir. Smintheion amuletinin çok daha fazla bilgi ortaya koyacağını umuyorum. Çünkü bu küçük eser şimdiye kadar Smintheion'da ele geçen buluntular içerisinde üniktir. Ancak benzer örnekler dünya üzerindeki farklı koleksiyonlara dağılmışlardır. Roma İmparatorluk Çağı örnekleri²⁴ ile tip ve profil olarak benzerlik göstermektedir.

Transkripsiyon

Transkripsiyonu konusunda eski dilbilim açısından bazı zorluklar taşıdığı açıktır. Örneğin benzer uygulamalarda olduğu gibi Smintheion örneğinde de sözcük ve harflerin “*büyünün sesi*” (*voces magicae*) veya ifadesi olup olmadığı veya neyi ifade ettiği, yapılan transkripsiyon sonucunda az da olsa anlaşılmaktadır. Ön yüzde yer alan figür, her iki yüzde yer alan yazılar ve harflerden daha açıktır ve daha net fikir vericidir (Çiz. 1-Res. 1-2). Yazı, ön yüzde figür etrafında yer alırken, arka yüzde figürsüz olarak kullanılmıştır:

Ön yüz: KΡΑΣ ΑΙΣ [] WW
Arka Yüz: ΛΕ / ΙΧΑ / VV []
(Neixaroplex) “aşk büyüsü”²⁵

Amuletler Smintheion örneğinde olduğu gibi genellikle yazı içerirler. Bu yazılar çoğunlukla Grekçe yazılmıştır veya Grek harfleri kullanılmıştır²⁶. Ancak bunların bu kadar açık bir şekilde gizemli ifadeler olarak formüle edilmesi, değerli taşların senkretik veya büyü karakterine işaret eden formüller olabileceğini göstermektedir²⁷. Harfler, birçok yüzük taşında olduğu gibi, kötülöklere, hastalıklara vb. durumlara karşı güvenli koruyucudurlar²⁸. Smintheion örneği ise “neixaroplex” yani “aşk büyüsü” olarak anlaşılmaktadır.

Smintheion örneğindeki WW ve VV harfleri, olması muhtemel ‘güç’ kelimelerini ifade etmekte ve sessiz harfler

²¹ Ameisenowa 1949, 24-25.

²² Amuletlerde geçen konu içerikleri konusunda ayrıca bkz. Kotansky 2006, 62-63.

²³ Sfameni 2010, 464-465.

²⁴ Zazoff 1983, 348.

²⁵ Amulet üzerindeki harf ve kelimelerin yorumlanmasında katkısından dolayı Christopher A. Faraone ve T. Özhan’a teşekkür ederim.

²⁶ Dornseiff 1925.

²⁷ Preisendanz 1928-1931.

²⁸ Bonner 1950, 249-253; Bununla birlikte bazı yerlerde mühür olarak da kullanılmışlardır.

dizisinden meydana gelmektedir. Bu *voces magicæ* olarak ifade edilen büyülü seslerin (metinlerin) kesin telaffuzu, harfleri söylemenin bir anahtarı olmalıdır ve genellikle büyüsöl papirüsler ve benzer amuletler üzerinde bulunmaktadır²⁹. Bu sesli harflerin (*Voces magicæ*) Demotik, Grek ve Koptik harflerinden oluşan bağımsız bir kodları vardır³⁰. Rossi'nin Turin'den *Gnostic Tractate*'si gibi örnekler üzerinde "bir dizgi koruyucu harflerin söylenmesi, kötü niyetli güçlerin sona erdirilmesi için tanrı alemindeki güçlerinin bir kişi tarafından kullanılması veya istekte bulunulması"³¹ şeklinde ifade etmektedir. Grekçe Büyüsöl Papirüste³² Abraxas, sesli harfler ve *voces magicæ*'nin tekrar eden uzun bir listesinin bir kısmı olarak ifade edilmiştir. *Voces magicæ* dikkatli bir elle yazılmış ve dikkatlice kodlanmıştır, belki akrostiş olarak yazılmıştır. Dolayısıyla her bir Grek harfinin sayısal değeri toplam bir sayı ortaya koyar. Bu özel ve anlamlı bir sayıdır³³. Ancak her şeyin bu eserler üzerine yazılmış olduğunu kabul etmek ve sadece harfleri dikkate almak yeterli olmayabilir. Hiçbir ifade kesin değildir ve çok sayıda harfin kombinasyonundan oluşan kelimeler çoğu kez de anlamsız olabilir. Bu tür yazıtlar, kesin bir sembol ve düşünce ile ilişkili bir tanrı veya tanrı ile bağlantılı işaret

de olabilir. Gerçektende büyülü güç, onların gizemli seslerine ve anlaşılmaz karakterine bağlıdır. En önemlisi yazılara genellikle çeşitli tanrıların figürleri eşlik etmektedir³⁴.

Tanım

Amuletin ön yüzünde etrafını çeviren yazıt içerisinde başı sağa dönük figür yer almaktadır (Çiz. 1, Res. 1-2). Baş profilden, gövde ve bacaklar frontal pozdadır. Figür, stilize olmuş horoz başlıdır. Horoz başta ibik daha görkemli, sarkık gerdan ise kısa tasvir edilmiştir. Gövde ve kollar insan anatomisinde verilmiştir. İleride tuttuğu sol elinde oval kalkan, içten ve doğal pozisyonda betimlenmiştir. Kalkan tutan kol hafif dirsekten kırıktır. Sol kol ile hafif öne alınan kalkan torsonun görülmesini sağlar. Yukarı kalkık sağ elinde saplı kamçı tutmaktadır. Kollarda kaslar az da olsa vurgulanmıştır. Figür kısa ve kolsuz tünik giymektedir³⁵. Tunik eteklidir ve yılan bacakların üst kısmını kapatmaktadır. Gövdesi altından çıkan bacakları yılan şeklindedir³⁶. Bu yılan bacakların şekli sanatçının isteği ve yeteneği ölçüsünde verilmiştir. İki kıvrımlı ve dışa doğru döndürülen yılan bacaklarda gövde pulları olarak kabartma paralel çizgiler kullanılmıştır. En iyi gemme örnek-

²⁹ DuQuesne 1991, 17.

³⁰ Dieleman 2005, 70-71.

³¹ Meyer 1999, 133-146.

³² Betz 1986, 40, n.43.

³³ Betz 1986, 213-300, n.245. Örneğin Erken Hıristiyanlık dönemindeki bazı koptik yazıtlar melek isimleri içermektedir. Ya da yedi kez söyleme veya seslendirme, yedi rakamının büyüsöl bir öneme sahip olduğunu göstermekte, yağ ve su üzerine okunmaktadır. Yedi aynı zamanda Mısır eczacılığında da büyüsöl bir sayıdır.

³⁴ Bu tanrılar bazen Grek ve Roma tanrılar ailesinden örnekler, sıklıkla da daha çok Mısır tanrıları veya

daha az olarak da Hellenistik tanrılar resmedilmişlerdir.

³⁵ Smintheion örneği gibi stilize olmayan betimlemlerde ise figür bir Roma askeri kıyafeti olan zırh ile tasvir edilir. Bu betimleme şekli amuletler üzerindeki Abraxas tasvirlerinde yaygındır, Nilsson 1951, 61.

³⁶ Yılan şeklinde ayaklara sahip figür tasvirleri Grek ve Roma dünyasında, sikkeler üzerinde de görüldüğü gibi yaygındır, Crawford 1974, 405.1b; 474.4; Fakat bunların amuletler üzerindeki figürler ile doğrudan bağlantısı yoktur.

lerinde yılanbaşları daha doğal oyulmaktayken burada stilize olmuş önemsiz topuz şeklinde başlar yukarı doğrudur.

İkonografi

Yılan Biçimli Bacaklar (Çiz.1, Res.1-2)

Figürde yer alan yılan bacaklar, Grek kültüründeki Gigantlardan esinlenmiştir. Pergamon'daki Büyük Altar podyumu üzerinde yer alan Gigantlar antik çağda bile binlerce izleyicinin zihninde yer etmiş olmalıdır. Mısır'dan ele geçen yılan bacaklı figürler dikkate alındığında yılan bacaklı canavar yaygınlığı stilde biraz şaşırtıcı görünmektedir. Mısırlı sanatçının beğenisi yılanları kanatlı, insan başlı, bazen insan kollu ve bacaklı, bazen insan gövdesi üzerinde yılan boyun ve başı ile de göstermektedir. Fakat Mısır'da dynastik dönemlerde bacaklar yerine iki kıvrımlı yılan gövdesi ile birleştirilmiş torso, kollar ve insan başı ile betimlenen tasviri görülmez³⁷.

Yılan-bacaklı devlerin Grek tipi ise Mısır ile durağan fakat sürekli ilişki içinde olan Suriye kökenli olduğu Palmyra (Tedmur/Tadmor) Bel Tapınağındaki figür ile ilişkili olduğu ileri sürülür³⁸. Bu kabartmada yılan bacaklı dev ile mücadele eden savaşçı, ok ve yay kullanmaktadır. Kısmen tahrip olmuş kabartmadaki dev, kadın olarak betimlenmiştir³⁹. Benzer bir figür Soueida'dan (as-Suwayda) bir kabartma üzerinde betimlenmiştir. Burada at üzerinde bir savaşçı ile yılan şeklinde iki bacaklı bir erkek dev elinde iki taşla

karşısındakini tehdit etmektedir. Her iki figür arasında ise gövde üst kısmı ile tasvir edilmiş genç bir tanrı (güneş-tanrı) on iki şualı bir rozet veya bir yıldızla süslü disk tutmaktadır⁴⁰. Seyrig, Suriye ve komşu bölgelerde (Zeus-Typhon, Perseus ve deniz canavarı, St George ve demon vs.) görülen canavar ile mücadele mitolojisinin yeni olmadığını ifade etmektedir⁴¹. Amuletler üzerindeki anguipede (dev-canavar) stili Pergamon stili anımsatsa da Roma egemenliği ve etkisi altındaki Mısır'dan önce Suriye ve Anadolu etkisi önemlidir.

Yılan gibi özellikler düşman olarak bilinen demonlara aittir. Eğer yılan bacaklar düşman olarak kabul edilirse, amuletler için koruyucu bir figür tipi olarak seçilmiş olmalıdır. Yılan bacaklar canavar tasvirlerinin koruyucu (*apotropaik*) değeri olarak açıklanabilir. Palmyra örneğindeki mücadele sahnesinde ise düşman olan canavar betimlenmiştir. Diğer taraftan yılan tasvirleri her zaman tehlikeli canavarlar ile de ilişkilendirilemezler.

Birçok tasvirde ise anguipedeler iyi niyetli demonlardır. Bu örneklerden birinde kanatlı gövdeye sahip genç figürü palmye yaprağı taşımaktadır. Bu yaratığın ayakları yerine yılan gibi kıvrık balık gövdesi yerleştirilmiştir⁴². Yılan ve balık tasvirli her iki örnekte de yarı insan yarı hayvan betimleme görülür. Mitolojideki Kekropslar ise biraz uzak sayılabilecek

³⁷ Bonner 1950, 124.

³⁸ H. A. Seyrig, 'Palmyra'da Bel Tapınağı'nın güney portikosu üzerinde büyük bir mermer giriş üzerindeki kabartmada savaş arabasında ayakta duran bir savaşçı ve yılan bacaklı bir canavar arasındaki mücadele tasvir edilmiştir' der, bkz: Seyrig 1934, 166 vd., Pl.20.

³⁹ Bonner 1950, 124, Pl.XXIII. fig.4.

⁴⁰ Seyrig 1934, 167, fig.1; Bonner 1950, 124.

⁴¹ Seyrig 1934, 167 vd.; Bonner 1950, 124-125.

⁴² Bonner 1950, 125.

örneklerdir. Geç Mısır dinindeki Agathodaimon yılanları ise Isis ve Serapis başları ile betimlenmiş zıt örnekler olduklarından horoz başlı ve yılan bacaklı tanrı tasvirini ima etmezler⁴³.

Horoz Başlı (Çiz. 1, Res. 1-2)

Yılan bacaklı ve horoz başlı figürün kökeni, en fazla tartışılan konudur⁴⁴. Horoz başlı figürler Yunanistan'da tanrıların mitolojiye girdikleri dönemden çok sonra ortaya çıktığı bilinmektedir. Mısır'da ise kümes hayvanlarına ait betimleme MÖ 1500 civarında belki de daha erken dönemde görülür⁴⁵. Mezopotamya'da ise tarihsel kaynaklara göre MÖ 2500'lerde horoz bilinmektedir⁴⁶. Bu durumda horoz başlı figürün çok daha uzun süre bulunduğu ve yüksek değere sahip olduğu bir bölgeye bakmak gerekir.

Pers coğrafyası ise evcil kümes hayvanlarının vatanı olan Hindistan'a yakınlığından dolayı özel güçlere sahip veya kutsal bir kuş olarak horozun kullanıldığı muhtemel kaynak olarak görülmektedir. Ayrıca Perslerin dinsel kitaplarında demon tipi yaratıklar ve ruha düşman olan tanrıçanın ve ışığın güçleri olarak düşünüldüğü açıktır⁴⁷. Perslerde yılan, avlanma sahnelerinde Mithra'nın yoldaşı veya yardımcısıdır.

Horoz başı ayrıca güneş dini ile de bağlantılı görülebilir. Horoz başının ışık olarak karanlığa ve kötülüğe karşı varlığı

Pers inançlarının bir özelliğidir. Pausanias'a göre ise kuş yükselen güneşin kut-sallığına atıftır⁴⁸.

Askeri Giysi (Zırh) (Çiz. 1, Res. 1-2)

Amulet üzerinde yer alan figürde en karakteristik özelliklerden birisi de askeri kıyafettir. Giysi farklı örneklerde farklı özellikte işlene bile Roma komutan ve imparatorlarının bir tarzıdır. Horoz başlı canavarın askeri kostümler içinde gösterilmesi ise Roma döneminde sıklıkla görülür⁴⁹. Kalkan ise bir imparator veya komutandan daha çok bir askere aittir. Figürün askeri kıyafet ile gösterilmesi Judaism kültürü ile de ilişkilidir. İbraniler ve Filistinliler'in ziyaret ettiği Mısır gibi bölgelere de ulaşır. Böylece horozun koruyucu gücü düşüncesi Judaism ile batıya taşınmıştır. Çünkü Judaisme ait olan IAO ibaresi (Çiz. 3-5) amuletler üzerindeki figürün taşıdığı kalkan üzerine yazılmıştır. Iaw ibaresi (Çiz. 4-5, Res. 3) Yahudi tanrısının ismi olarak Grek yazınlarında da yer alır. Bu şekilde Iaw ifadesi kutsal ve koruyucu bir isim olarak Judaism'den Yunan yazınına ve inancına girmiş bir Romalı askerin görkemli kostümü ile birlikte yılan ve horoz başı bir araya getirilerek yeni bir figür ortaya çıkmıştır (Res. 3-4). Gnostisizm'de bilinen ve bilinmeyene olan ilgi, bu canavar tipinin yaratılması ile ilişkili görülmektedir⁵⁰.

Horoz başlı, yılan bacaklı, asker kıyafetli ve elinde kalkan ve kamçı tutan bu figürün güneşle bağlantısı açıktır. Figür, Grek ve Roma dönemine tarihli büyüsel

⁴³ Bonner 1950, 125.

⁴⁴ Elworthy 1895, s.304-306; Cosentino 2003; Sfameni 2010, 446.

⁴⁵ Kireçtaşı Ostrakon üzerinde horoz betimlenmiştir. Carter 1923, 2; Bonner 1950, 125.

⁴⁶ Carter 1923, 2.

⁴⁷ Vendidad, Fargard 18.2,13-14 (52); Bonner 1950, 125.

⁴⁸ Pausanias, 5, 25, 9.

⁴⁹ Bonner 1950, 123-139.

⁵⁰ Bonner 1950, 126.

muskalar üzerinde sıklıkla betimlenen bir tanrı olan Abraxas'tır⁵¹. Delatte ve Derchain'e⁵² göre, "Anguipede alecto-rocéphale"⁵³ bir dizi isimle anılmaktadır, fakat en yaygın isimlerinden biri de Abraxas'tır. Delatte ve Derchain'e göre bu isimler özellikle "doğan güneşle eşdeğer"dirler⁵⁴.

Grek ve Roma'da Gigant / Anguipede / Abraxas

Yılan bacaklı devler (Gigantlar) Arkaik destanlarda, Grek, Etrüsk, Anadolu ve Roma sanatında sıklıkla görülür. Bu tasvirlerin en sık görüldüğü yer gemmelerdir. Ogden'e göre bu yaratıkların üst kısmı insan, alt kısmı yılan biçimlidir⁵⁵. Bacakları yılan şeklinde olan (Anguipede Typhon, Anguipede Echidna, *Anguipede Gigants*, Anguipede Campe ve Anguipede Lamia gibi) tüm canavarlar anguipede olarak isimlendirilmiştir. Anguipedeler, tipoloji olarak gövde, baş ve bacakların işlenişi açısından farklı tiplerde betimlenmişlerdir⁵⁶. Başta Theogonia⁵⁷ olmak üzere tüm mitoslarda özellikle Gigantomakhi sahnelerinde bu Anguipede Gigantlar tanrılara karşı savaşır ve kaybederler. Genelde ellerinde savaş malzemesi olarak kayalar ve ağaç gövdesi veya kütükleri vardır⁵⁸. Antik kaynaklarda erken dönemden itibaren konu edinen Gigantlar⁵⁹, Antik destanlardaki insan şekilli

Gigantlardan Hellenistik dönemin yılan bacaklı Gigantlarına kadar çok sayıda heykeltıraşlık eseri, duvar resmi, metal eserler ve gemmeler üzerinde görülür. Ogden'e göre insan biçimli bu Gigantlar zamanla yılan bacaklı-insan gövdeli anguipede oldular⁶⁰. Ancak insan görünümünden anguipede şekline dönüşüm ani olmadı ve Grek kökenli de değildir. İlk Gigant tasvirleri MÖ Geç 6.yy'a ait Etrüsk örnekleridir⁶¹ ve MÖ 4. yy'a kadar Grek sanatında görülmezler⁶². Yılan bacaklı devler Etruria'da ortaya çıkarken, insan biçimli Gigantlar ise MÖ 6. yy'da Yunan anakarasında sevilen figür olarak ortaya çıkar. İnsan biçimli Gigant MÖ 4. yy'da (MÖ 334) Anadolu'da Priene'de İskender'in adadığı Athena Tapınağı'nda görülür. Burada bütün devler insan şeklinde, birisi ise yılan bacaklı ve kanatlıdır. Priene ile birlikte Gigantlar Anadolu'nun her tarafında Anguipede'ler olarak tasvir edilirler.

Mimaride başta Pergamon Büyük Altar Frizi olmak üzere Gigantomakhi konulu tasvirlerin sayıca çokluğuna karşın, yazılı metinlerde Gigantların yılan bacaklı olarak ilk ifade edilişleri MÖ 1. yy'a kadar görülmez. Ovidius bu gigantlardan *anguipedum* olarak bahsederken⁶³ Pseudo-Apollodorus ise Gigantları yılan

⁵¹ LIMC I, Abraxas; Dorey 2008, 38; Araştırmalarda Abraxas, genelde başı horoz, ayakları yılan şeklinde tasvir edilir. Sol elinde kalkan sağ elinde kamçı tutar; Mastrocinque 1998, 12; Pearson 2004, 257.

⁵² Delatte – Derchain 1964, 23-24; Kotansky 1988, 120-121; Brashear 1992, 103-104.

⁵³ Post 1979, 173-210.

⁵⁴ "Bu adlandırmaların astrolojik, özellikle güneşle ilgili bir değeri vardır". Delatte – Derchain 1964, 23-24.

⁵⁵ Ogden 2013, xvii.

⁵⁶ Ogden 2013, 82-86.

⁵⁷ Hesiodos, Theogonia 183-186.

⁵⁸ Ogden 2013, 82.

⁵⁹ Hesiodos, Theogonia 185-186; Homeros, Odysseia vii.59, 206; x.120.

⁶⁰ Ogden 2013, xvii, 68.

⁶¹ Hanfmann 1937, 482.

⁶² Hanfmann 1937, 483.

⁶³ Ovidius, Metamorphoses, 1.183-184; Anquipedis, Latince "yılanbalığı ayaklı" anlamına gelmektedir.

bacaklı olarak anlatır⁶⁴. Bu durumda Gigantların anguipede'ler olarak tasvir edilmeleri tasvirli sanat ve yazılı kaynakların da gösterdiği gibi Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmış ve Roma döneminde ise yaygın bir şekilde kabul görmüştür⁶⁵.

Abraxas/Abrasax adı ve anlamı

Yılan bacaklı erkek olarak betimlenen Anguipede (yılan bacaklı dev) tasvirleri MÖ 2.-1. yüzyıldan itibaren⁶⁶ yaygın olarak büyüsel amuletlerde horoz başlı olarak tasvir edilir (Res. 1-5) ve Abraxas veya Abrasax adı ile anılırlar⁶⁷. Ayrıca, Modern araştırmalar Hindistan ve Sümerlere ait piktographik yazıtların da gösterdiği gibi karakterde aynıdırlar. Gnostisizmde ise Sümer etkisinin varlığını ifade eder. Amuletler üzerinde çok sayıda bulunan ve Gnostisizmdeki astrolojik unsurlar, astrolojinin merkezi olan Babilonia'dan gelmiştir. Kesin olan şudur ki gizemli işaretlerin birçoğu güneş,

ay, gezegenler ve diğer yıldızları tasvir etmektedir. Ayrıca bu tasvirler erken Sümer piktographlarının değiştirilmiş kopyalarıdır.

Gnostik⁶⁸ yazar Basilides (MS 90) ise Abraxas'ın insan ve tanrı arasındaki arabulucu olarak görev yaptığını iddia etmekte⁶⁹ ve güneş tanrısının adı olan Abraxas'ın Basilides tarafından icat edildiği söylenmektedir⁷⁰. Fakat bu duruma karşı çıkanlar da vardır⁷¹. Bonner'e göre büyüsel amuletler dinsel Gnostik anıtları değil, Greko-Mısır büyüünün kalıntılarıdır⁷². Bu isimle büyüsel papirüste de karşılaşılmaktadır⁷³. Çünkü amuletler Gnostik düşüncüyü ispatlayan en önemli bulgularındır⁷⁴. "Abra" bileşimine büyüsel metinlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır. "Abra" kelimesi bu amuletlerde çok yaygındır ve İbranice ve Arapça'daki "arba=4"nın bir varyasyonu olarak kabul edilir. Aynı zamanda bu durum *Tetragrammaton*'u⁷⁵ göstermektedir⁷⁶. Yani

⁶⁴ Pseudo-Apollodorus, 1.6.1; Ancak aynı dönemlerde yaşamış Pausanias ise Gigantların yılan ayaklara sahip olduğunu mantıksız bir hikâye olarak ifade eder, bkz. Pausanias, 8.29.3 (Arcadia).

⁶⁵ Hatta Roma imparatoru Commodus'un arenada tanrılara özenerek dövüşürken giysisi üzerine anguipede gigantlarını tasvir ettirdiği ifade edilmektedir, Beck 2001-2002, 297; Ayrıca yılan bacaklı devler Roma imparatorlarının amuletleri üzerinde de kullanılmıştır, bkz. LIMC iv.2, 589 b-d; Roma Sik-keleri ve üzerinde savaş tanrısı Ares'in betimlendiği zırhlar için bkz. LIMC iv.2, 558-573.

⁶⁶ Dorey 2008, 38.

⁶⁷ Pearson 2004, 257; Abraxas, yüce ve kutsal anlamındaki "Abrax" ve tapılacak anlamındaki "sax" sözcüklerinden meydana geldiği ve bir Mısır duasında "beni incitme" anlamında görüldüğü ileri sürülmüştür, Conley 2008, 80.

⁶⁸ Gnostikler, genellikle dini mezheplerin bir gurubuna verilen isimdir. Batı Asya ve Mısır'da MÖ 250 ve MS 400 arasında gelişmiştir. Birçok kişinin iddia ettiği gibi Gnostiklerin γνῶσις yani karakterde göksel, tanrısal ve soyut, yüksek bir ruhsal doğa olan

"bilgi"ye sahiptirler. Gnostiklerin kökeni ve araştırmalar konusunda bkz. Budge 1930, 200 vd.; Gnostiklerin bazı ilkeleri önceleri Hindistan'dan türemiştir. Gnostikler batıya Pers Ülkesine, Suriye, Filistin, Mısır ve Yunanistan'a doğru Budist elçileri ile birlikte yolculuk yapmışlardır. MÖ III. ve II. yüzyıllarda Hindistan kralları tarafından Seleukos ve Ptolemaios ülkesine gönderilmişlerdir.

⁶⁹ González-Wippler 2004, 50.

⁷⁰ King 1887, 245.

⁷¹ Pearson 2008, 16.

⁷² Bonner 1950, 135; Pearson 2004, 258.

⁷³ DuQuesne 1991, 37-38, n.120.

⁷⁴ Elworthy 1895, 369; Pearson 2004, 257.

⁷⁵ Betz 1986, 37, n.12, 293.34; Pleše 2006, 188-189.

⁷⁶ Büyücülükle ilgili ünlü "ABRAKADABRA" sözü de yine cin olarak kabul edilen Abraxas'ın isminden türetildiği söylenmektedir, Budge 1930, 207-208; González-Wippler 2004, 293; Benzer şekilde Mısır'da ele geçen büyüsel amuletler üzerinde İsis, Hathor, Osiris ve Thoth çok sevilen figürler olduğu gibi bu amuletlerin arkasına "saklamak, gizlemek, örtbas etmek" anlamındaki "Ablanathanalba" "sen bizim sanat babamızsın" anlamına gelen yazı yer

“abra” bileşimi Abrasax veya Adonai için bir kısaltma olabilir.

Abrasax, 365 rakamına denk gelecek şekilde yıldaki günlerin sayısına da işaret etmektedir⁷⁷. Abraxas harfleri Grek sisteminde 365 rakamını meydana getirirdi. Ayrıca 365 rakamı ise genellikle Abraxas adı ile bağlantılı görülmüştür fakat, 365 cennet⁷⁸, 365 tanrı, 365 düğüm ve Gnostik olarak ruhların düzeni 365 olarak yaygın inanış görmüştür. Bir büyülü papirüste açıkça Abraxas’ın yıldaki günlerin sayısı olarak 365 rakamına denk geldiği ifade edilmekte ve bu isim Kıpti dilinden türetildiği de ileri sürülmektedir⁷⁹. *Gematria*’da Abraxas adının sayısal değeri bir yıldaki günlere (365) eşittir ve panteist bir tanrı için doğru formül olarak kabul edilir⁸⁰. Abraxas’ın adı muhtemelen İbranice bir kelimedenden (Kutsama veya kutsal isim olan *Ha-b’rakab*) türetilmiştir. Demotik büyüseler papirüs ve Grek büyüseler papirüslerin her ikisi de İbranice elementlerin Mısır’da yaşayan büyücülerin düşünceleri ile bütünleştiğini göstermektedir.

Farklı Kültürlerde Abraxas figürü ve anlamı

Abraxas genelde yılanlara sahiptir. Yılanlar figürün ayaklarının yerini almıştır. Bazı Abraxas örneklerinde ise ayaklar insan bacakları bazen de yılan olarak verilmiştir (Çiz. 1, Res. 1-2). Bunların benzerleri *Schutzbild* (Anguipede) tasvirinde görülmektedir⁸¹(Çiz. 2). Figürün insan gibi iki kolu vardır, bir eli kalkan taşıırken güneş diskini ima eder⁸². Aslında Abraxas’ın aslan başlı⁸³ başka bir tasviri daha vardır ve elinde kalkan yerine bir küre tutmaktadır⁸⁴. Buradaki Anguipede’nin elindeki kalkan, güneş amblemi yerine kullanılmıştır. Bununla beraber Mısır’da yılan, bir güneş sembolüdür ve güneş diskinden kolye olarak asılmaktadır. Abraxas ikonografisinde disk veya güneş simgesi (aslan başı vs.) “Hellenistik” horoz olarak değiştirilmiş⁸⁵ fakat Mısır güneş sembolü kalmıştır. Abraxas, öc alıcı olarak bir güneştir⁸⁶. Güneşin sessiz gücünün bir sembolüdür.

Bonner, yılan bacaklı devlerin Grek tasvirlerini karşılaştırmış ve Mısır Hanedanlar döneminde bacaklar yerine iki yılan halkası ile birleşen torso, kollar ve başa sahip bir insan figürüne rastlandığını ifade etmiştir⁸⁷. Mısır’ın *Schutzbild* örneği ise (Çiz. 2) Bonner’in insan başlı

alırdı, Elworthy 1895, 369; González-Wippler 2004, 50.

⁷⁷ Betz 1986, 146.49.

⁷⁸ Fideler 1993, 256; Pearson 2004, 257; Pearson 2008, 15-16.

⁷⁹ Sfameni 2010, 436.

⁸⁰ DuQuesne 1991, 38, n.120.

⁸¹ Delatte – Derchain 1964, 37-38, No. 34 A, 39, No.37-38; Pippy 2010, 231-236, fig.55.

⁸² Bonner 1950, 123; Delatte – Derchain 1964, 37-38, no.34 B; Abraxas, insan ayaklıdır ve kolları yoktur. Karnak’tan bir bronz güneş diski üzerinde horoz olarak tanımlanmış bir tanrıdır, bkz. Azim 1980.

⁸³ Aslanbaşı figürün (*aslanbaşı tanrı*) Mısır’da ilk örnekleri ve kökeni konusunda bkz. Mastrocinque 2005, 70-85 (leontocephalous god).

⁸⁴ Bonner 1950, 129.

⁸⁵ Mısır’da Kuş sembolü Yeni Krallık Dönemi’ne kadar bilinmesine karşın (Carter 1923, 1-4), horozun güneş betimi Grek-Roma dönemine kadar tamamen gelişmemiştir.

⁸⁶ Brashear – Bülow – Jacobsen 1991, 57.

⁸⁷ Bonner 1950, 124, (yılan bacaklı canavar için 128); Stricker ise benzer şekilde Anguipedeleri “Gigantlar” olarak adlandırmaktadır. Stricker 1968, 120, fig. 22.

ve kolları olan kriterine uymamaktadır. Ancak Mısır örneklerine paralel tasvir olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla Bonner'e göre Schutzbild örneğinden çok, yılan bacaklı devler (gigant) kaynak olarak gösterilebilir⁸⁸. Stricker⁸⁹ ve Hornung⁹⁰ yılan bacaklı "*kornycucu tanrı*" yı (Schutzbild) Grek ve Roma dönemlerindeki büyüsel amaçlı kullanılan değerli taşlar üzerindeki Abraxas/Abrasax ile ikonografik açıdan ilişkili görmektedir. Ancak Bonner'in Grek devleri (Gigantlar) ve Abraxas arasındaki bağlantı kurma düşüncesi tamamen de yanıltıcı değildir⁹¹. Çünkü Abraxas gerçekten bir Abguipede Gigant'tır ve bütün yaradılışı kapsar. Yılan bacaklı disk, göksel zirveden yer yüzeyine ulaşmaktadır. Yani yılan bacaklı güneş diski, her zaman ve her yerde var olan gök kubbeyi saran bir anlam ifade eder⁹². Mısır'ın doğu ufkunda dev Re-Osiris gibi Abraxas da başı cennette,

ayakları cehennemde olan büyümlü güneş tanrısını betimlemektedir⁹³. Re-Osiris gibi Abraxas da gece, gündüz ve sabah güneşidir⁹⁴.

Abraxas, horoz başlı, Roma lejyoner zırhlı, yılan balığı ayaklı ve sağ elinde bir kamçı (belki de büyü اساسı olabilir) ile tasvir edilmiştir⁹⁵ (Res. 3-4). Roma lejyoner zırhlı barındıran Abraxas, bir savaş tanrısı olarak da kabul görür (Çiz. 7). Bir başka tasvirde sağ elinde kalkan, sol elinde Helios'un kamçısını tutmakta olan Abraxas'ın başı üzerinde Grek savaş tanrısı Ares betimlenmiştir⁹⁶ (Çiz. 9). Campbell'e göre figür, sağ elinde kalkan taşıyan sol elinde Helios'un kamçısı ile verilmesi bir savaş tanrısı olduğunu göstermektedir⁹⁷. Üzerinde ise IAO yazısı vardır⁹⁸. Helios⁹⁹ olarak gösterilen bir başka örnekte ise timsahı çiğneyen aslan üzerinde betimlenmiştir¹⁰⁰ (Çiz. 8). Eski Mısır dininde aslan, güneş ile bağlantılı

⁸⁸ Bonner 1950, 125.

⁸⁹ Stricker 1968, 120-121.

⁹⁰ Hornung 1988, 50

⁹¹ Bu düşünceyi destekleyen örnekleri verirken Roma Dönemi sikkeleri üzerindeki tasvirleri destek gösterenler de vardır, Beagon 2005, 156.

⁹² Allen 1984, 487, 537.

⁹³ Brashear – Bülow – Jacobsen 1991, 28-33.

⁹⁴ Merkelbach – Totti 1990, 158-161.

⁹⁵ Henig 1975, 60-61, Plate 15, no.251-253; Maaskant-Kleibrink 1978, 351, no.1097-1098; Henig 1978, 231, Plate XLII, no 367; Nilsson 1979, 155; Henig 1994, 231, no.508, 511; Ogden 2002, 249, kat.262; Kotansky 2006, 66.

⁹⁶ Campbell – Abadie 1974, 294, Fig. 274.2; Dorey 2008, 40, fig.8.

⁹⁷ Campbell – Abadie 1974, 294, Fig. 274 (üst-orta).

⁹⁸ Bazen Iaw yazısı, Tetragrammaton'un (Dorey 2008, 38) (Grek kökenli dört harf içeren bir kelime anlamında olup genelde İsrail tanrısı YHWH'nin adı İbranice'ye işaret ettiği yorumlanır) bir formu olarak dört harfin kullanıldığı Yahudi tanrısının adı olarak öne sürülür. Bu tür Iao yazıları büyüsel papirüsler, tabletler, mühürler ve diğer muskalar üzerinde okunmuş ve bu yüzden pagan kültü ile Yahudilik

arasında bir bağlantı varlığı öne sürülmüştür; Bazı tanımlamalarda Anguipede, Abraxas olarak etiketlenmiştir, Fideler 1993, 256; Ancak Yahudi büyüsel metinlerinde *Abrasax/Abraxas* ve *ablanathanna* kelimeleri geçmiş olsa da orijinalde Yahudilere ait değildir. Bohak 2003, 81; Yazıtın yine bir amulet üzerinde rahim tasviri ile verilmesi geniş kullanımı açısından dikkate değerdir, Barb 1953, 26 f-g.

⁹⁹ Campbell – Abadie 1974, 294, Fig.274 (alt-sol); Dorey ise Dogon mitolojisine göre timsah üzerinde duran aslan Lébé'yi sembolize eder, s.39; Dogon mitolojisine göre güneş, Nummo'yu sembolize eder ve aynı zamanda ölümsüzlük ve çift cinsiyetliliğin de sembolüdür; Plato'nun ifadesine göre Helios'un oğlu Phaethon, babasının güneş savaş arabasını babasının yolundan sürmek için yeteneksizdi (Dorey 2008, 40). (Yeryüzünü yaktığı zaman Zeus tarafından şimşekle vurulmuştur, Dorey 2008, dn.163); Başka bir mitolojiye göre ise Phaethon vahşi atların kontrolünü sağlayamayınca savaş arabası dünyaya korku saldı (Dorey 2008, 40). Nehirler kurudu ve sahra çölü meydana geldi, Zeus ise onu şimşekle vurdu.

¹⁰⁰ Campbell – Abadie 1974, 294, Fig.274 (sol-üst).

idi¹⁰¹. Bütün bu örneklerde görüldüğü gibi bir Anguipede olan Abraxas, kuş ve yılan temalarının birlikteliğinden meydana gelen bir betimlemedir.

Güneş betimli savaş arabasında ay ve sabahyıldızı arasında tasvir edilen Abraxas¹⁰² ve alt tarafta Grek harfleri ile Sabao(th) yazısı yanı sıra birçok sembolü bir arada bulundurması nedeniyle önemlidir¹⁰³. Çünkü Campbell'in de ifade ettiği gibi IAW yazısına sahip amuletler üzerindeki horoz, güneş sembolü olmalıdır¹⁰⁴. Ayrıca Helios'u tanımlayan güneş sembolü altı köşeli yıldız (hexagram) ile de detaylandırılmıştır¹⁰⁵.

Bir başka amulet üzerinde ise Abraxas ve Harpokrates çıplak bir genç olarak tasvir edilmişlerdir¹⁰⁶. Her ikisi de (Abraxas ve Harpokrates¹⁰⁷) güneşle ilgili tanrılardır¹⁰⁸. Her iki tanrının bileşimi bir

başka amulet üzerinde ilginç olarak bir arada tasvir edilmişlerdir ve nadir bir örnektir.

Kuşbaşı figürün ikonografik olarak Pers kökenli olduğu da kabul edilmektedir¹⁰⁹. Kuşbaşı, güneşi sembolize eder. Bu durumda aslan başı da güneş sembolü olmalıdır¹¹⁰. Ayrıca horoz başı da aynı anlamda değerlendirilebilir¹¹¹. Görüldüğü gibi benzer komşu kültürlerden alınan tanrı sembolleri de bir etkileşim içindedir (Çiz. 6). Örneğin MÖ 5. yy'da Levant Bölgesi'nden bir seyyah, Apollon'un Grek ikonografisindeki çok sayıda benzer sembolünü fark etmiştir. Bu tanrılardan Nergal ve Apollon'un her ikisinin de sembol kuşları kuzgundu¹¹². Aynı şekilde Nergal ve Apollon'un palmiye ağaçları da kutsalı. Her ikisi de yay kullanıyorlar, betimlemede farklı da olsa

¹⁰¹ De Wit 1951, 138-147.

¹⁰² Campbell – Abadie 1974, 294, Fig.274.4.

¹⁰³ Horoz-başlı Anguipede'nin yer aldığı başka bir amulet üzerinde ise Yunus peygamberin tasvirine yer verilmiştir, Bonner 1948.

¹⁰⁴ Campbell – Abadie 1974, 294; Dogon Mitolojisine göre ise bu figür tamamen ayı sembolize eder, bkz. Dorey 2008, 38. Dorey'in ifadesine göre ise Figür 8'deki Anguipede'nin elindeki kamçı Phaethon'un Güneş Tanrısı'nın arabasını sürmesi için kullanmıştır. Figür 9'da ise Phaeton ile bağlantılıdır. Dört atlı araba ise Nummo ile bağlantılıdır, Dorey 2008, 38

¹⁰⁵ Campbell-Abadie 1974, 294, Fig.274 (alt-sol); Dorey 2008, 41, Fig.9 (sol).

¹⁰⁶ Bonner 1954, 150-157.

¹⁰⁷ El-Khachab 1971, 132-145.

¹⁰⁸ Nagy 2002, 169.

¹⁰⁹ Bivar 1975, 275-289; King 1887, Pl A, fig.3.

¹¹⁰ "Aslan başlı figür", Mısır kökenli amuletlerde sıklıkla görülmektedir. Bu Mısır figürlerinde bir elinde "küre" diğer elinde ise "kamçı" tutar şekilde betimlenmiştir, Bonner 1950, 153, 292, No.235; Delatte – Derchain 1964, 222, No.302; Bir diğer örnekte ise bir tanı ideogramı olan *ankb* "küre" yerine kullanılmıştır, Delatte – Derchain 1964, 223, No.3030, 304. Bu nedenle birçok araştırmacı "aslan başlı" figürün Mısır veya İran'dan alındığı konusunda tartışmakta-

dırlar. Ancak MÖ 5. yy'a gelindiğinde sikkeler üzerinde rastlanmaktadır. Bir Grek kenti olan Kyzikos, Akhemenid valilerinin oturduğu Daskylaion'a yakındı. Kyzikos'ta ele geçen ve üzerinde aslan başlı ve kanatlı figür dikkat çeker, Kraay –Hirmer 1966, 369, Pl.198.704; Bazı araştırmacılar bu figürü korku tanrısı Phobos olarak yorumlasalar da (Regling 1931) özünde bir ölüm tanrısı olmalıdır. Bir diğer arkeolojik kanıt ise Assur Dönemi Ninive kabartmalarında yer alan aslan başlı figürdür, Gadd 1936, 174; Hall 1928, Pl.XXXVI.1a; Benzer tasvirlere mühürler üzerinde de rastlanmakta ve Mezopotamya'daki ölüm ve yer altı tanrısı Nergal'i sembolize etmektedir, Hinke 1907, 87, 96, 242; Bu örnekler dikkate alındığında Cumont'un da ifade ettiği gibi "Aslan başlı figür"ün Mithraizim'deki soyunun Assur heykeline kadar dayandığını göstermektedir, Cumont 1903, 224. Bu araştırma ve düşünceler "aslan başlı figür"ün antik ikonografi çerçevesinde Babil yer altı ve ölüm tanrısı Nergal'e yorumlanabilir. Daha doğrusu "aslan başlı figür" farklı isimler adı altında farklı kültürlerde senkretik etki ile ortaya çıkan benzer bir tanrının yansımasıdır. Buna bağlı olarak Horoz başının da kökeni konusunda tartışmaların Doğu'ya odaklanması gerekir.

¹¹¹ Campbell – Abadie 1974, 294, Fig.274.

¹¹² Deremberg – Saglio 1987, 317, 321; Enciclopedia dell'arte antica V, 424 (Nergal).

grifonları¹¹³ vardır ve salgın sırasında insanları vuruyorlardı. Dolayısıyla Nergal ve Apollon yaygın prototiplerden türetilmiş görülmektedirler. Bunun gibi alıntı yapılmış veya etkileşim sonucu verilen ikonografik benzerlikler Roma Mithras'ında da görülebilir. Bu bağlamda Romalılar'ın Mithraizmi ve Nergal kültü arasındaki ikonografik bağlantılar Grek dünyasında erken klasik dönemde var olduğu gibi, doğu kültürlerindeki güneş tanrısının da Grek dünyasındaki Apollon kültü ile bağlantısı ve etkileşimi vardı. Ancak bu etkileşim Hellenistik Dönem'de daha da artmıştır.

Büyüsel amuletlerin genelde Roma İmparatorluğu döneminde MS 3. yy veya daha ileriki dönemlere kadar kullanıldığı düşünülmektedir. Bazı büyüsel amuletler, 3.yy. veya daha ileriye tarihli yüzüklerle ilişkilidir¹¹⁴. Bu konuda açıklık getirecek bir yazılı kanıt vardır ve doğrudan büyüsel amulet veya muskalara işaret etmektedir. Plinius'un yazdığına göre “*şimdi gerçekten de erkekler Harpocrates ve Mısırlı tanrı figürlerini parmaklarına giyiyorlar (takıyorlar)*”¹¹⁵ ifadesidir. Bu tür, onların Roma imparatorluğunun geri kalan bölgelerinde meydana gelmesine karşın amuletlerin çoğunluğu Suriye, Türkiye, Mısır ve Filistin'de bulunmuşlardır. Aquileia (İtalya)'da onlar açık bir şekilde ithal edilmişlerdir. Yaşlı Plinius büyü uygulamaları, ritüelleri ve türleri konusunda bilgi vermektedir¹¹⁶. Büyü, Philo (MÖ

20-MS 50) zamanında Grek-Roma dünyasında yaygın bir konuydu. Özellikle Philo'nun çalışmalarının da gösterdiği gibi Aleksandreia'daki sosyal dünyada çeşitli büyü uygulamaları vardı.

Abrasax figürü Grek ve Roma dönemine ait büyüsel amuletler üzerinde çok sık rastlanan bir tanrıdır. Benzer örneklerdeki ve papirüslerdeki yazıtlar Grekçe, demotik ve koptik metinler Mısır dini ile ilişkiliyken¹¹⁷, Smintheion örneğinde yer alan yazıtlar ve harfler Grek alfabesidir (Çiz. 1, Res. 1-2). Büyücüler, tanrının adının kullanımını çeşitli şekillerde ifade ederlerdi. Özellikle İbranice (Sabaoth, Adonai vb.) isimler Grek alfabesine uyarlanırdı (Çiz. 7). Greko-Roma Mısırından ele geçen malzeme şaşırtıcı şekilde dinsel ve kültürel bir çoğunluğu yansıtmaktadır. Şaşırtıcı olmayan şey ise, Mısır dinin güçlü etkisi Grek büyüsel papirüslerinde görülmesidir. Bazı Mısır örnekleri ise Hellenistik dinin içeriğinden transfer edilmiştir. Büyü metinlerinin çoğu çok sayıda dinin karışımından meydana gelmiştir¹¹⁸.

Mısırlı veya Grek adı kullanan Mısırlı büyücüler, Babil, Musevi ve Süryani tanrılarını kendi büyülerinde kullanmışlardır. Ancak bu taşlar üzerindeki yazıtlar Mısır kehanet papirüsünden esinlenmişlerdir. Özellikle Gnostisizm, amuletler üzerindeki Mısır etkisi çok dikkat çekicidir¹¹⁹. Buna örnek olarak Hellenize olmuş

¹¹³ Apollon ile grifonun bağlantısı Grek sanatında özellikle vazo resimlerinde gelenekseldir. Overbeck 1887, Plate XXII, 9, 10; Beazley 1956, 1721. Vazolar üzerindeki anlamı açık olmasa da Grifon açık bir şekilde ölümü temsil etmektedir. Philostratus'a göre grifonlar güneşle bağlantılı kutsallar olarak Hindistan'da bulunmuşlardır. *Life of Apollonius III*, 48.

¹¹⁴ Henig 1978, No.366-367.

¹¹⁵ Plinius, NH. XXXIII, 41.

¹¹⁶ Plinius, NH. XXXIII, 41; Seland 2006, 333.

¹¹⁷ Betz 1986, xlv; Meyer 1999, 28.

¹¹⁸ Meyer 1999, 28.

¹¹⁹ DuQuesne 1991, 11.

Mısır tanrısı Harpokrates gösterilebilir. Bütün bunlar Grek metinlerinde yazılmışlardır. Benzer bir örnekte beş ayrı figürün betimlendiği bir kompozisyon nadir bir örnektir. Amulet üzerinde Anubis, Akephalos, Harpokrates, Man ve Abraxas bir arada bütün yaşam çemberi ile bağlantılı olarak verilmişlerdir¹²⁰. Bu yaşam daresi “doğum”, “ölüm” ve “yeniden doğum”dur. Adı geçen bu tanrılar bir papirüsten yapılmış yelkenli üzerinde yolculuk yapmaktadırlar. Bu tasvir güneşin doğuşu ve batışı ile bağlantılıdır. Güneş yelkenlisi yeniden doğum çemberi ve Osiris yelkenlisi ile bağlantılı olmalıdır. Yanındaki diğer mısır tanrıları Anubis ve Harpokrates “başsız” olarak verilmişlerdir.

Abraxas/Abraxas adının anıldığı bir diğer Mısır örneği ise “ay kehaneti” ile ilgili olanıdır. Aslında Mısırlı büyücüler tarafından çok sayıda insana dolunay büyücülüğü uygulanmıştır¹²¹. Mısırlılar yeryüzüne ve yeryüzündeki yaşama, ayın etkisinin varlığını kabul ederlerdi (Çiz. 3-4). Kısaca deniz, hava, iklim ve tarım faktörleri üzerine ayın fiziksel bir etkisi vardı. Bu bağlamda ayın yeryüzündeki yaşama etkisi konusunda bizler de aynı fikre sahibiz. Bu nedenle, büyücülük ve sihir için onun güçlerini kullanması çekici ve kabul edilebilir olabilir. Bu yüzden de ay, Mısır uygulamalarında doğanın eril bir yönünü düşündürmüştür. Bazı papirüslerde kâtipler ayı dişil olarak adlandırılmıştır ve bu durum Grek büyücülerinden etki-

lendiğine işaret etmektedir¹²². Leyden papirüsünde¹²³ dolunaya karşı yedi veya dokuz kez tekrar edilerek büyü yapmak için ifade edilen duada Abrasax adı Sax ve Amun ile birlikte anılmaktadır. Abrasax adı bu papirüs dikkate alındığında “Güneş Tanrısı”nın bir formudur.

Bir başka benzer örnek Hıristiyanlıktan sonra MS 313’te Mısır’da ele geçmiştir. Bu nedenle Hıristiyanlığın Mısır’da tutunması biraz daha güçlü bir şekilde görülür. Eski geleneklerin Mısır’ın Hıristiyanlaşmasından uzun zaman sonra varlığını devam ettirdiği bilinmektedir. Daha doğrusu Hıristiyanlığın yayılması, büyüsel uygulamadaki yavaşlamaya paralel devam etmez¹²⁴. Sıradan bir insan geçmişte yapmış olduğu ritüelleri ancak kendisi için etkili kalmış demektir. Böylece, halk kültürünün dışında, eski inançlarının ve uygulamalarının gizli eğilimi, büyücü ve büyülerin gücüne inanan dindar Hıristiyanların kalplerinde esnek bir şekilde de olsa kalmaktadır. Bu nedenle Hıristiyan cinciliği de paganlıktan kalmaktadır. Büyücülük aynı amaçlar için kullanılırdı. Antik büyücülük malzemeleri, yani muskalar, tılsımlar, nazarlıklar yok olmamışlardı. MS 5. yy.dan bazı muskalar pagan ve Hıristiyan benzerliklerini bir araya getirmektedir¹²⁵. Böylece *Beni Mazâr* örnekleri, papyrus üzerinde bulunmuş tılsım ve sihirlerin somut bir delilini bizlere sunmaktadır. Ayrıca bunlar bize geç antik dönemde büyüsel uygulamadaki

¹²⁰ Veiga 2007, 144-145.

¹²¹ Harris 1998, 141.

¹²² Harris 1998, 142.

¹²³ Harris 1998, 142-143.

¹²⁴ Hıristiyanlık döneminde Kilise ise MS I ve II. yüzyıllar boyunca Gnostisizmi acımasız şekilde kınamışlardır. Fakat sonunda bir gnostik inanişe sahip bir kişinin iyi bir Hıristiyan olabileceğini kabul etmişlerdir, Budge 1930, 201 vd.

¹²⁵ Haggag 2004, 239-240.

balmumu figürinlerin kullanımını konusunda fikir vermektedir¹²⁶.

Sonuç

Smintheion amulet örneğinde, Abraxas doğaüstü güçlere bir kalkan olarak kullanılmıştır. Ayrıca amulet üzerindeki ibareler ise kesin veya bilinen bir düşman olarak yorumlanmalıdır. Çünkü onun adından söz edilmez veya adı anılmazdı¹²⁷.

Horoz başlı ve yılan bacaklı figür bütün tanrısal ve demonik figürlerin en yaygını olarak birçok amulet üzerinde tasvir edilmiştir. Abraxas tasvirlerinin kullanımında görüldüğü gibi bu örnek de güneş tanrısının bir sembolüdür. Örneklerin büyük çoğunluğu dikkate alındığında güneşe tapınma ile bağlantılıdır ve sonradan tek tanrı inancı ile birleşen güneş tanrısının bir karışımı olması da muhtemeldir. Ancak bu düşünceyi Hıristiyanlıkla bağlantılı gösterecek henüz bir bulgu ve görüş yoktur. Dolayısıyla Abraxas ya da Abrasax olarak bilinen ve çoğu kez IAW yazısı ile gösterilen tanrının 365 rakamına işaret ettiği genel kabul görmektedir. Ancak Abraxas sadece horoz başlı tanrı veya demon olarak bilmesi de doğru değildir çünkü önceki satırlarda ifade edildiği gibi rahim tasviri ile bağlantısı da değerlendirildiğinde çok çeşitli büyüsel tasvirlerle karşımıza çıkmaktadır.

Öyleyse bir tanrı, amuleti taşıyanı koruyabilirdi. Görülen şu ki büyüsel amuletlerin horoz başlı tanrısı, kendisini

yer altı dünyasının bir tanrısı olarak göstermek için yılan şeklindeki bacaklara sahiptir. Aynı şekilde horoz başı kendisini güneş tanrısı yapmaktadır. Bu durumda amuletin Apollon'un kutsal alanında ele geçmiş olması şaşırtıcı gelmemelidir. Antik Çağ'da kehanetle alakalı en önemli yerler aynı zamanda en büyük kutsal alanlardı¹²⁸. Böylece askeri kostüm içindeki horoz başlı Abraxas'ı, her şeyi kapsayan ve her şeye gücü yeten kozmik veya evrensel tanrı gibi anlamak zorundayız.

Amuletler, ölmüş veya yaşayan insanlar üzerinde kötü niyetli varlıklar ve bu varlıkların etkilerinden korumanın bir aracıdır. Özel bir şekilde takılmış ve kullanılmış olmalıydı: bir hastalığın tedavisi, bir şeyi cezpt etmek, yeni doğmuş bir şeyi korumak, iyi bir yolculuk garantisi elde etmek veya bir şeye yetki vermek gibi. Bu doğulu figürle ortaya çıkan düşüncenin asıl sebepleri ise toplumsal ve tarihi olayların inançlar bağlamında ele alınmasında yatmaktadır. Bu psikoloji, bütün toplumlarda vardır ve güçlü olandan uzaklaşma anında veya güçlü gördüğünden umduğunu bulamayan kişinin sorunu varsa bu sorununun çözümü için büyü ve tılsım gibi başka yollar aramasıdır. Bu düşünce ise genelde bireysel inanış ile ortaya çıkar ve bunun göstergesidir. Bu bağlamda *Neixaroplex* 'aşk büyüsüdür' ve cezbetme, izin isteme ve güçlü olandan yardım dileme anlamı da içerir. Bulunduğu kontekst içerisinde yer alan iyileştirici (tıp) malzemeleri de dikkate

¹²⁶ Haggag 2004, 239-240.

¹²⁷ Haggag 2004, 239-240.

¹²⁸ Örneğin Delphi'de kehanet metodu "Pythia" tarafından uygulanırdı. Burada derin bir yarık üzerine

otururlar, yeraltından önsezi ve ilham alırlardı. Luck 2006, 37.

alındığında sağlıkla ilgili bir kişinin özel eşyaları olduğu sonucu çıkmaktadır.

Benzer bir durum Roma'da da vardı. Ancak Roma, bireysel yaşamın gizemlerini anlamak için doğunun mistik dinlerine kapılarını açtı. Bunu en fazla hisseden Roma askerleridir ve Smintheion'un Roma Dönemi'nde emekli askerlerin yaşadığı Aleksandreia Troas'a bağlı bir kutsal alan hüviyetine bürünmesi ise bu durumu daha da açıklar. Mistik doğulu inançlar, bireysel dinin en yüksek şekli olan Hıristiyanlığın egemenliğine kadar, Mısır'dan Pers'e ve Roma İmparatorluğu'na kadar yayıldı. Bu şekilde Pax Romana'nın yeryüzünde yayılışı ile Roma İmparatorluğu Hıristiyanlık için bir yol hazırlamış oldu. İmparatorluk otoriteleri, erken Hıristiyanlığın bireye özgü dininin Roma devletine doğal bir düşman olduğunun farkına varınca da idare tarafından halka büyük zulümlerin yapılmasına sebep oldu¹²⁹.

Böylece mistik dinlerle birlikte hareket eden Hıristiyanlık ve pagan anlayış yaygınlaşmıştır. Bunun en güzel örneği, bütünleştirici özellikleri olan Apollon kültünün yerini mistik dinlerin ve yavaş yavaş Hıristiyanlık inancının almış olmasıdır¹³⁰. Eski inançların terk edilip tek tanrı inancının yaygınlaştığı bu dönemde Troia'da güçlenen Hıristiyanlık ile zayıflayan pagan inançlarının bir arada yaşadığı ifade edilmektedir. Öyle ki büyük

oranda tek tanrı inancını benimsemiş Troia'ya uzaktan bakınca hala tanrılara adanmış sunaklardan dumanların yükseldiği yani pagan inancın yaşama devam ettiği ifade edilmiştir¹³¹. Her ne kadar toplumun büyük çoğunluğu Hıristiyanlığı benimsemiş olsa da eskiden kopamayanların yanı sıra ona hürmet gösterenler de vardı¹³². Bu geçiş evresinde doğulu inançların da kendisine yer bulduğunu gösteren en güzel örnek, buluntu konteksti ve benzer örnekler¹³³ (Res. 3-4) yardımıyla MS 3. yy'a tarihleyebileceğimiz Smintheion'da ele geçen bu Abraxas tasvirli amulettir.

¹²⁹ Lowell 1974, 115-117.

¹³⁰ Bu değişim yaşanırken az da olsa sanatsal anlamda da pagan etkilerinin Hıristiyanlıkta devam ettiği görülür, Bkz.Laing 1931.

¹³¹ Thompson 1963, 5.

¹³² Bu durumun bir başka kanıtı 2009-2010 yılı Smintheion kazı bulgularıdır. Öyle ki tanrı adına yapılan festivalde ödül alan sporcuların heykellerini taşıyan

yazıtlı kaideler, işlevlerini kaybedip farklı amaçla duvarlarda kullanılsa bile parçalanmamışlardı. Ki bu duvarları yapanlar duvar örgü tekniği ve stillerinin ortaya koyduğu gibi Romalı yerel duvar ustalarıydı.

¹³³ Henig 1975, 61-62, Plate 15, no. 251-253; Maaskant-Kleibrink 1978, 351, no.1097-1098; Henig 1994, 233, no 511.

HARİTA, PLAN, ÇİZİM VE RESİMLERİN LİSTESİ

- Harita 1:** Troas Bölgesi ve Smintheion.
- Plan 1:** Smintheion planı ve Roma Evleri.
- Plan 2:** Roma Evleri ve çöplük.
- Çizim 1:** Smintheion'dan Abraxas tasvirli amulet.
- Çizim 2:** Mısır'dan Schutzbild sahnesi (*Pippsy 2010, fig. 55*).
- Çizim 3:** Mısır'dan (Çocuk) Horus tasvirli amulet (*King 1887, Plate C, fig.2*).
- Çizim 4:** Mısır'dan kutsal bot üzerinde (çocuk) Horus tasvirli amulet (*King 1887, Plate C, fig. 3*).
- Çizim 5:** Abraxas/Abrasax tasvirli amulet (*King 1887, Plate A, fig. 1*).
- Çizim 6:** Asya (Pers) kökenli Abraxas/Abrasax ve arka yüzde Hekate (*King 1887, Plate A, fig. 3*).
- Çizim 7:** Abraxas (*Zwierlein-Deibl 2007, Abb.10*).
- Çizim 8:** Abraxas (*Campbell-Abadie 1974, fig. 274*).
- Çizim 9:** Abraxas (*Dorey 2008, fig. 8*).
- Resim 1:** Smintheion'dan Abraxas tasvirli amulet (plaster baskı).
- Resim 2:** Smintheion'dan Abraxas tasvirli amulet (ön ve arka yüz)
- Resim 3:** Abraxas/Anguipede (*Henig 1994, 511*).
- Resim 4:** Abraxas (*Maaskant-Kleibrink 1978, 1098*).
- Resim 5:** Smintheion Roma evleri kazısında tespit edilen ve amuletin bulunduğu çöplük.

KAYNAKÇA

- Allen 1984 J. Allen, *The Inflection of the verb in the Pyramid Texts* (Malibu 1984).
- Ameisenowa 1949 Z. Ameisenowa, “Animal-Headed Gods, Saints and Righteous Men”, *JWCI*, Vol.12, 1949, 21-45.
- Apuleius Apuleius, *Apologia (A Discourse on Magic)*.
- Azim 1980 M. Azim, “La fouille de la cour du VIIIe pylône”, *Karnak* 6, 1980, 91-127.
- Barb 1953 A. A. Barb, “Diva Matrix: A Faked Gnostic Intaglio in the Possession of P. P. Rubens and the Iconology of a Symbol”, *JWCI*, 16.3/4, 1953, 193-238.
- Beagon 2005 M. Beagon, *The Elder Pliny on the Human Animal, Natural History Book 7* (Oxford 2005).
- Beazley 1956 J. D. Beazley, *Attic Red-figure Vase-painters III (Index)* (Oxford 1956).
- Beck 2001-2002 R. Beck, “History into fiction: The metamorphoses of the Mithras myths,” *AN* 1, 2001-2002, 283-300.
- Bellerman 1820 J. J. Bellerman, *Die Abraxas Gemmen* (Berlin 1820).
- Betz 1986 H. D. Betz, *The Greek Magical Papyri in Translation: including the Demotic Spells* (Chicago 1986).
- Bivar 1975 A. D. H. Bivar, “Mithra and Mesopotamia”, *Mithraic Studies II* (Ed. J. R. Hinnells), 1975, 275-289.
- Blumler 1887 M. F. Blumler, *A History of Amulets I-II*, (Latince'den İngilizce'ye çeviri S. H. Gent) (Edimbourg 1887).
- Bohak 2003 G. Bohak, “Hebrew, Hebrew Everywhere? Notes on the Interpretation of *Voces Magicae*”, *Prayer, Magic, and the Stars in the Ancient and Late Antique World* (ed. S. Noegel –J. Walker –B.Wheeler), 69-82.
- Bonner 1946 C. Bonner, “Magical Amulets” *HTR* 39, 1946, 25-54.
- Bonner 1948 C. Bonner, “Story of Jonah on a Magical Amulet”, *The Harvard Theological Review*, Vol.14.1, 1948, 31-37.
- Bonner 1950 C. Bonner, *Studies in Magical Amulets, Chiefly Graeco-Egyptian* (Ann Arbor 1950).
- Bonner 1954 C. Bonner, “A Miscellany of Engraved Stones, *Hesperia* 23:2, 1954, 138-157.
- Brashear – Bülow-Jacobsen 1991 W. M. Brashear – A. Bülow-Jacobsen, *Magica Varia* (Bruxelles 1991).

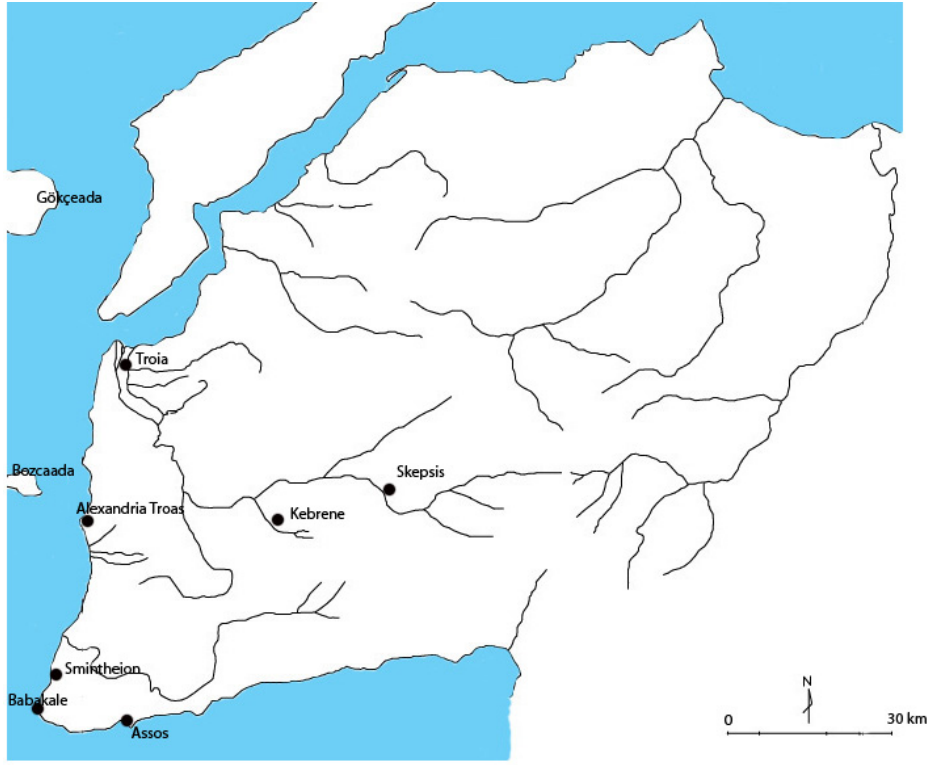
- Brashear 1992 M. Brashear, "Ein neues Zauberensemble in München", *SAK* 19, 1992, 103-104.
- Budge 1930 E. A. W. Budge, *Amulets and Superstitions* (Oxford 1930).
- Campbell –Abadie 1974 J. Campbell – M. J. Abadie, *The Mythic Image* (Princeton 1974).
- Carter 1923 H. Carter, "An Ostrakon Depicting a Red Jungle-Fowl (The earliest known drawing of the domestic cock)", *JEA*, Vol.9.1/2, 1923, 1-4.
- Conley 2008 C. Conley, *Magic Words: A Dictionary* (San Francisco 2008).
- Cosentino 2003 A. Cosentino, "Gallo Anguipede", *Sylloge Gemmarum Gnosticarum* (Ed. A. Mastrocinque), *Bollettino di Numismatica* 8.2.1, 2003, 269-275.
- Crawford 1974 M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage* (Cambridge 1974).
- Cumont 1903 F. Cumont, *Mysteries of Mithra* (Chicago 1903).
- Delatte –Derchain 1964 A. Delatte – Ph. Derchain, *Les intailles magiques gréco-égyptiennes* (1964).
- Deremberg –Saglio 1987 E. Deremberg – E. P. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines I* (Paris 1987).
- de Wit 1951 C. de Wit, *Le rôle et les sens du lion dans l'Égypte ancienne* (1951).
- Dieleman 2005 J. Dieleman, *Priests, Tongues, and Rites: The London-Leiden magical manuscripts and Translation in Egyptian Ritual, 100-300 CE (Religions in the Greco-Roman World)* (Leiden 2005).
- Dieterich 1891 A. Dieterich, *Abraxas, Studien zur Religionsgeschichte des späteren Altertums* (Leipzig 1891).
- Dorey 2008 S. Dorey, *The Nummo, The Truth About Human Origins* (Rochester 2008).
- Dornseiff 1925 F. Dornseiff, *Das Alphabet in Mystik und Magie* (Leipzig 1925).
- DuQuesne 1991 T. DuQuesne, *A Coptic Initiatory Invocation (PGM IV 1-25)* (Darengo 1991).
- El-Khachab 1971 M. El-Khachab, "Some gem amulets depicting Harpocrates seated on a lotus flower", *JEA*, Vol.57, 1971, s. 132-145.
- Elworthy 1895 F. T. Elworthy, *The Evil Eye: An Account of this Ancient and Widespread Superstition* (London 1895).
- Ferguson 2003 E. Ferguson, *Backgrounds of Early Christianity* (Michigan 2003).
- Fideler 1993 D. R. Fideler, *Jesus Christ, Son of God: Ancient Cosmology and Early Christian Symbolism* (London 1993).

- Gadd 1936 C. J. Gadd, *Stones of Assyria* (London 1936).
- González-Wippler 2004 M. González-Wippler, *The Complete book of Spells, Ceramories, and Magic* (Llewellyn 2004).
- Haggag 2004 M. Haggag, "Some Unpublished Wax Figurines from Upper Egypt", *Ancient Aleksandria between Egypt and Greece* (Ed. W. V. Harris-G. Ruffini) (Leiden 2004) 231-240.
- Hall 1928 H. R. Hall, *Babylonian and Assyrian Sculptures in the British Museum* (Paris and Brussels 1928).
- Hanfmann 1937 G. Hanfmann, "Studies in Etruscan Bronze Reliefs: The Gigantomachy" *The Art Bulletin* 19, 1937, 463-485.
- Harris 1998 E. L. Harris, *Ancient Egyptian Divination and Magic* (Boston 1998).
- Henig 1975 M. Henig, *The Lewis Collection of Engraved Gemstones in Corpus Christi Collage* (Oxford 1975).
- Henig 1978 M. Henig, *A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites* (Oxford 1978).
- Henig 1994 M. Henig, *Classical Gems, Ancient and Modern Intaglios and Cameos in the Fitzwilliam Museum* (Cambridge 1994).
- Hesiodos Hesiodos, *Theogonia*. (Çev. S. Eyuboğlu-A. Erhat) (Ankara 1977)
- Hinke 1907 W. J. Hinke, *A New Boundary Stone of Nebuchadnezzar I* (Philadelphia 1907).
- Hornung 1988 E. Hornung, "Zum Schutzbild im Grabe Ramses'IV", *Funerary Symbols and Religion* (Ed. J. H. Kamstra – H. Milde – K. Wagten-donk) (Kampen 1988) 45-51.
- King 1887 C. W. King, *The Gnostics and Their Remains, Ancient and Medieval* (London 1887).
- Kotansky 1988 R. D. Kotansky, *Texts and Studies in the Graeco-Egyptian Magic Lamellae, and Introduction, Corpus, and Commentary on the Phylacteries and Amulets Principally Engraved Onto Gold and Silver Tablets, Vol.I Yayınlanmamış Doktora Tezi* (Chicago 1988).
- Kotansky 1994 R. D. Kotansky, *Greek Magical Amulets* (Opladen 1994).
- Kotansky 2006 R. Kotansky, *Dictionary of Gnosis and Western Esotericism* (Ed. W. J. Hangraaff) (Leiden 2006).
- Kraay –Hirmer 1966 C. M. Kraay – M. Hirmer, *Greek Coins* (New York 1966).
- Kruger 2004 M. J. Kruger, *The Gospel of the Savior: an analysis of P. Oxy. 840 and its place in the Gospel Traditions of Early Christianity* (Leiden 2004).

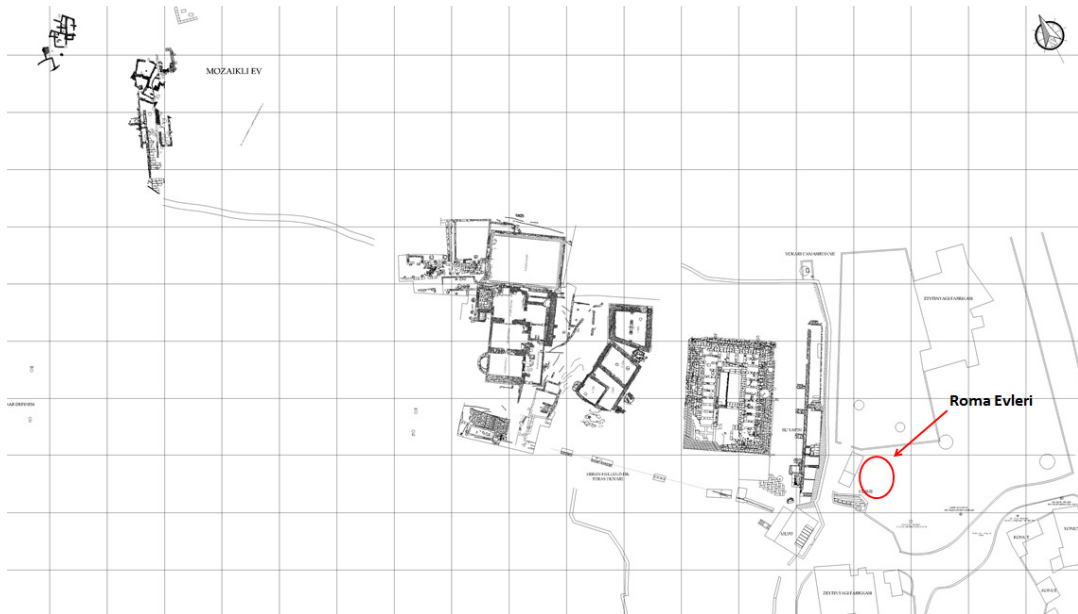
- Laing 1931 G. J. Laing, *Survivals of Roman Religions* (New York 1931).
- Liddell – Scott 1980 H. G. Liddell – R. Scott, *Greek-English Lexicon* (Oxford 1980).
- LIMC *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*.
- Lowell 1974 A. L. Lowell, *Perspectives in Social Inquiry* (MacMillan 1974).
- Luck 2006 G. Luck, *Arcana Mundi, Magic and the Occult in the Greek and Roman Worlds, A Collection of Ancient Texts* (Baltimore 2006).
- Maaskant-Kleibrink 1978 M. Maaskant-Kleibrink, *Catalogue of the Engraved Gems in the Royal Cabinet the Hague, The Greek, Etruscan and Roman Collections* (Wiesbaden 1978).
- Malinowski 1954 B. Malinowski, *Magic, Science, and Religion* (New York 1954).
- Mastrocinque 1998 A. Mastrocinque, “Studi Sulle Gemme Gnostiche”, *ZPE*, 120, 1998, 111-122.
- Mastrocinque 2005 A. Mastrocinque, *From Jewish Magic to Gnosticism* (Tübingen 2005).
- Merkelbach –Totti 1990 R. Merkelbach –M. Totti, *Abraxas, ausgewählte Papyrus religiösen und magischen Inhalts, Band I: Gebete* (Opladen 1990).
- Meyer 1999 M. W. Meyer, “Rossi’s ‘Gnostic’ tractate against the power of evil (from the Biblioteca Nazionale, Turin)”, *Ancient Christian Magic Coptic Texts of Ritual Power* (Ed. M. W. Meyer –R. Smith) Francisco 1999, 133-146.
- Nagy 2002 A. M. Nagy, “Figuring out the Anguipede (Snake-legged god) and his relation to Judaism, *JRA* 15, 2002, 159-172.
- Nilsson 1951 M. P. Nilsson, “The Anquipede of the magical Amulets’ *HTR* 44.1, 1951, 61-64.
- Nilsson 1979 M. P. Nilsson, *Museum Notes 24, American Numismatic Society* (New York 1979).
- Ogden 2002 D. Ogden, *Magic Witchcraft and Ghosts in the Greek and Roman World* (Oxford 2002).
- Ogden 2013 D. Ogden, *Dragons, Serpents, and Slayers in the Classical and Early Christian Worlds* (Oxford 2013).
- Overbeck 1887 J. Overbeck, *Atlas der Griechische Kunstmythologie, Lieferung V* (Leipzig 1887).
- Ovidius* Ovidius, *Metamorphoses*.
- Özgünel 2013 C. Özgünel, “Smintheion'dan Bronz Artemis Figürü”, içinde: G. Kökdemir (ed.), *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı* (Ankara 2013) 439-446.

- Özgünel –Kaplan 2011 C. Özgünel – D. Kaplan, ‘2010 Yılı Gülpınar/Smintheion Kazı Çalışmaları’, *KST* 33.1, 2011, 145-172.
- Pausanias Ἑλλάδος περιήγησις / *Hellados Periegesis* (Pausanias’s *Description of Greece*, Çev. J. G. Frazer) (London 1898).
- Pearson 2004 B. A. Pearson, *Gnosticism and Christianity in Roman and Coptic Egypt* (New York 2004).
- Pearson 2008 B. A. Pearson, “Basilides the Gnostic”, *A Companion to Second-Century Christian Heretics*” (Ed. A. Marjanen –P. Luomanen) Leiden 2008, 1-31.
- Pippy 2010 J. H. C. Pippy, *Egyptian Origin of the Book of Revelation* (Newfoundland 2010).
- Pleše 2006 Z. Pleše, *Poetics of the Gnostic Universe, Narrative and Cosmology in the Apocryphon of John* (Leiden 2006).
- Plinius, NH Plinius, *Naturalis Historia*.
- Post 1979 P. G. J. Post, La génie anguipède alectrocéphale: une divinité magique solaire, Une analyse des pierres dites Abraxas-gemmes, *BTFT*, 41, 1979, 173-210.
- Preisendanz 1928-1931 K. Preisendanz, *Papyri Graecae Magicae* (Leipzig 1928-1931).
- Pseudo-Apollodorus Pseudo-Apollodorus, *Bibliotheca*.
- Regling 1931 K. Regling, “Der griechische Goldschatz von Prinkipo”, *NZ*, XLI, 1931.
- Rodkinson 1893 M. L. Rodkinson, *Amulets, Charms and Talismans, A Historical Investigation into their Nature and Origin* (New York 1893).
- Seland 2006 T. Seland, “Philo, magic and Balaam: Neglected Aspects of Philo’s Exposition of the Balaam Story”, *The New Testament and Early Christian Literature in Greco-Roman Context, Studies in Honor of David E. Aune*, (Ed. J. Fotopoulos), Leiden 2006, 333-348.
- Seyrig 1934 H. A. Seyrig, ‘Bas-reliefs monumentaux du temple de Bâl à Palmyre’, *Syria* 15, 1934, 155-186.
- Sfameni 2010 C. Sfameni, “Magic in Late Antiquity: The Evidence of Magical Gems”, *Religious Diversity in Late Antiquity* (Ed. D. M. Gwynn – S. Bangert), Leiden 2010, 435-473.
- Stricker 1968 B. Stricker, *De Geboorte van Horus*, vol 2, (1968).
- Tavener 1916 E. Tavener, *Studies in Magic from Latin Literature* (New York 1916).
- Thompson 1963 D. B. Thompson, *Troy, The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period*, Supplementary Monograph 3 (Princeton 1963).

- Veiga 2007 P. Veiga, "Preliminary Study of an Unusual Graeco-Roman Magical Gem (MNA E540) in the National Museum of Archaeology in Lisbon, Portugal", *Current Research in Egyptology 2007: Proceedings of the Eighth Annual Symposium, Swansea 2007: Proceedings of the Eighth Annual Symposium, Swansea University 2007*, 141-149.
- Vendidad *The Vendidad, The Zend-Avesta*. Part I (Çev. J. Darmesteter) (Oxford 1880).
- Zazoff 1983 P. Zazoff, *Die Antiken Gemmen* (München 1983).
- Zwierlein-Diehl 2007 E. Zwierlein-Diehl, *Antike Gemmen und ihr Nachleben* (Berlin 2007).

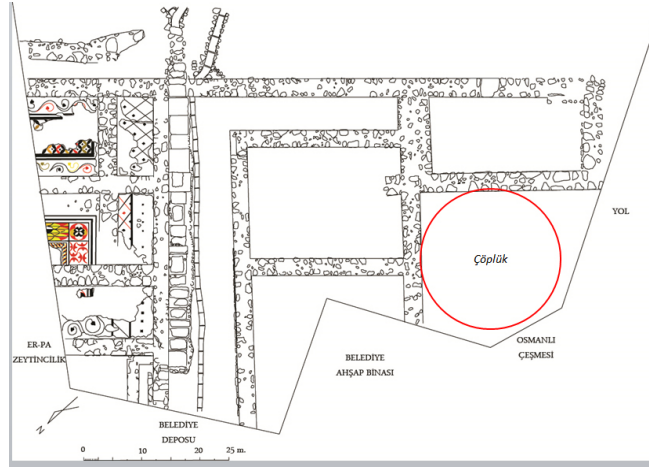

Harita 1

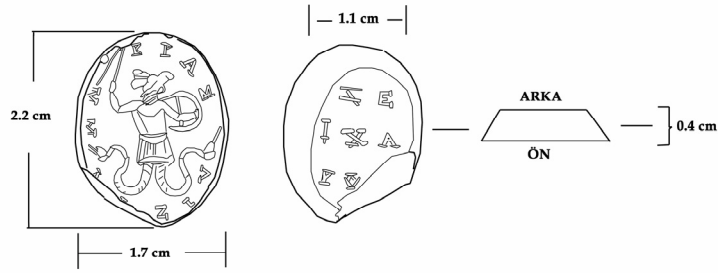

Plan 1

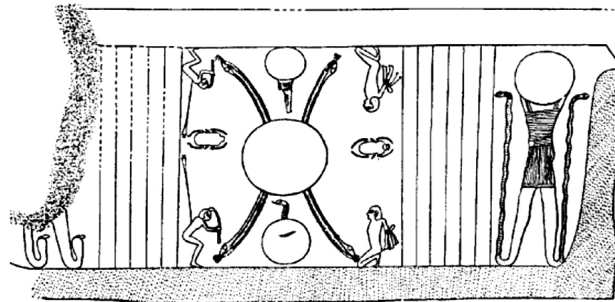
Smitheion'dan Abraxas Tasvirli Bir Amulet ve İkonografisi

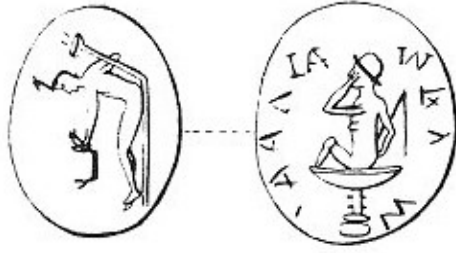
Plan 2

Çizim 1

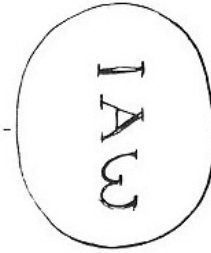
Çizim 2

Çizim 3

Çizim 4

Çizim 5

Çizim 6

Çizim 7

Çizim 8

Çizim 9

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5